

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ СВІТОГЛЯДУ У СПАДЩИНІ МИКОЛИ ШЛЕМКЕВИЧА ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ВИХОВАННЯ

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF WORLD OUTLOOK FORMATION IN THE HERITAGE OF MYKOLA SHLEMKEVYCH AND THEIR USE IN MODERN EDUCATION SYSTEM

У статті на основі концепції людини Миколи Шлемкевича та визначених ним методологічних засад становлення її світогляду виявлені орієнтири у ставленні до людини, її природи, осмислені особливості співіснування зі світом, співжиття з іншими людьми та Богом, а також розглянуті чинники успішного виховання української молоді.

Ключові слова: методологія, орієнтири, цінності, духовність, світогляд, становлення, система виховання.

Оновлення суспільства, його прогрес та реальні зміни в ньому передусім пов'язані зі зміною світогляду молодих людей. У процесі відродження духовності завжди враховується досвід минулих поколінь, що сприяє примноженню національної культури, адже головним орієнтиром у становленні світогляду молодої людини є народні уявлення про мету життя, про те, яким повинен бути представник народу, якими мають бути орієнтири розвитку моральності людини, її свідомості. У цьому зв'язку потребують переосмислення публікації науковців, що стосуються обґрунтування нових підходів до вибору стратегії української освіти, опрацювання нової філософії освіти, а також світоглядні ідеї українців-емігрантів, які проявлялися в турботі про людяність, толерантність, доброту, любов, висвітлювали перспективу людського життя (хоча протягом історії різні суспільства виробляли різні системи цінностей). Завдання переосмислення пріоритетів у ставленні до людини, ґрунтовного визначення особливостей людського буття, співжиття зі світом, іншими людьми та Богом, спонукає прогресивних науковців з'ясувати сутність людини (у зв'язку з новим соціальним замовленням, яке сьогодні репрезентує ідеї гуманізму, демократії, орієнтації на національні цінності). Сьогодні важливо усвідомити потребу пізнання людини, вивчення її особливостей. Актуальність антропологічних питань змушує звертатися до надбань філософії, шукати там зародки сучасних суджень про людину. Адже перебудова освіти і виховання означає насамперед відхід від матеріалістичних засад виховання та побудову його на ідеалістичній системі цінностей, і реальні зміни в суспільстві насамперед пов'язані зі зміною свідомості людини.

У розв'язанні життєвих проблем педагогічна освіта обов'язково враховує мудрість народу і надбання багатьох поколінь, використовує нагромаджений досвід виховання молоді, практику організації сучасного освітнього процесу, тенденції розвитку української освіти, а також утілює в собі зміст національної культури, духовних надбань народу і забезпечує формування свідомого члена суспільства. На власних традиціях і культурі виріс та зміцнів ідеал досконалої людини, і врахування народних традицій в освіті означає передусім турботу про формування її гуманістичного характеру.

Дослідники модернізаційних освітніх процесів (І. Долголенко [6], В. Кремень та ін.) процес становлення світогляду молодої людини пов'язують із зростанням впливу на нього загальноосвітніх тенденцій, розробкою нових педагогічних ідей. Сучасні філософські дослідження часто

стосуються методології педагогічної науки (А. Гофрон [4], І. Добронравова [7]), філософії освіти і виховання (Г. Васянович [3], М. Конох [9]), філософської антропології як основи педагогічної підготовки (Т. Троїцька [13]). Психологічне обґрунтування духовних процесів у свідомості людини, діагностика її духовного потенціалу, умови його становлення розкриті М. Савчином [12].

Важливе завдання щодо оволодіння народною культурою і народнопедагогічним досвідом ставив Микола Шлемкевич (1894 – 1966) – яскравий представник української діаспори, життя і культурно-просвітницька діяльність якого пов'язані з основними ідеями та тенденціями розвитку української галицької педагогіки ХХ ст., в основу яких було покладено збереження і розвиток етнокультурної самобутності українців в умовах колонізації земель України та обґрунтування потреб українців у національному відродженні. Адже глибоке засвоєння духовної спадщини народу, його мови, історії, почуття гордості за свій народ, шанобливе ставлення до його культурних надбань, відповідальність за його долю задля спільного добра забезпечують можливість пізнання духовного багатства попередніх поколінь та оволодіння їх культурними надбаннями.

Світоглядні ідеї Миколи Шлемкевича вивчаються такими сучасними дослідниками, як В. Артюх. [1] (спроба екзистенціальної інтерпретації М. Шлемкевича), П. Берко, М. Дзера [2] (вивчають світоглядні позиції науковця крізь призму антропологічної установки), С. Грабовський [5], В. Храмова [14] (розкривають значущість поглядів М. Шлемкевича в контексті висвітлення особливостей української ментальності).

В основу життєдіяльності людини Микола Шлемкевич вкладав ідеї побудови гуманного суспільства, розбудови Української держави та становлення в ній демократичного устрою. Вікторія Храмова у передмові до видання праці Миколи Шлемкевича “Загублена українська людина” відзначає споконвічну відданість українців ідеалам демократії та гуманізму [14, с. VI]. Розгубленість української людини ми можемо розглядати як перехідний етап її становлення як “нової” української людини. “Нова громада духу”. за М. Шлемкевичем, дасть можливість вільній людині адекватно реалізувати українську вдачу у вільній і незалежній Україні [14]. Відтак зміни у суспільній свідомості, завдяки яким в українському громадяниніві простежуються риси “нової” людини, утверджують її національний характер, відповідальність за долю нації, рішучість, дієвість.

Водночас науково-просвітницька діяльність та світоглядні ідеї Миколи Шлемкевича не були в Україні предметом окремого історико-педагогічного дослідження, не визначені стратегічні орієнтири та цінності морального й національного життя людини, їх ієрархія та інші методологічні питання у становленні світогляду української молоді людини.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі концепції людини Миколи Шлемкевича та визначених ним методологічних засад становлення її світогляду виявити орієнтири у ставленні до людини, її природи, осмислити особливості співіснування зі світом, співжиття з іншими людьми та Богом, а також розглянути чинники успішного виховання української молоді.

У процесі взаємодії з людьми та в межах міжнародної співпраці виникає можливість побудови людиною власного активного життя, гуманізації свідомості особистості (на основі осмислення себе, своєї діяльності). “Свідомість, – наголошує І. Зязюн, – це оцінка людиною явищ дійсності, сенсу її життя і формування на цій основі переконань, ідеалів, принципів діяльності. Тому світогляд як вияв і осмислення гармонії, краси людських потреб, цілей і ідеалів у філософських категоріях, у моральних принципах, у поняттях виступає могутнім внутрішнім чинником розвитку особистості, критерієм повноти і багатства творчого потенціалу людини. Можна сказати, що світогляд – це єдність світорозуміння і самоусвідомлення людини” [8, с. 30].

Така орієнтація на людину потребує зміни наявної освітньої стратегії (у системі “Людина – людина” та реформування системи виховання. Тоді результатом виховання стає розвиток здатності виявляти в іншій людині людську сутність, прагнення до постійного особистісного самовдосконалення.

Відомо, що в історії розвитку філософського вчення про людину існують два підходи до сприйняття природи людини: визначення її як розумної істоти, що вказує на її подібність до навколишнього світу; намагання зрозуміти природу та життя людини, прагнення до самопізнання, заглиблення у внутрішній вимір власного існування, прагнення відшукати джерело неповторності власного буття, осмислення феномену Божої любові, який визначає християнське світосприйняття та світорозуміння.

Гуманізм як система поглядів на людину як найбільшу соціальну цінність та створення умов для її повноцінного життя, фізичного та духовного розвитку передбачає абсолютність (беззастережність і безумовність – за Г. Васяновичем [3, с. 60]) моральних цінностей, неприйняття їх релятивістського тлумачення. Ці цінності у традиційно-християнському розумінні трактують як чисті і недоторканні ідеали, мірило власних учинків людини, до яких вона повинна йти все життя. Саме так створюється основа для розширення внутрішнього світу, духовного багатства, змужніння, звільнення від диктату земного, глибоке проникнення у сутність моральних цінностей, вдосконалення людини, що означає рух до виконання нею життєтворчої ролі, її розвитку і саморозвитку.

Важливе значення для гуманізації свідомості молодих українців мають шляхи утвердження духовних цінностей та інших ідеалів добра, пошук засобів формування людяності. Задля цілісності становлення світогляду молоді людини важливо окреслити зв'язок духовних цінностей із практикою, життям, що забезпечує у майбутньому її успішну діяльність і зобов'язує поєднувати життя з практикою. Це допомагає опанувати свої інстинкти, прагнення до насолоди, зрікатися власної вигоди заради інших, керувати своєю волею. Практикуються (молодими людьми) дискусії, моделювання життєвих ситуацій, організація самоосвіти. Таке узгодження теоретичних концептуальних ідей з практикою, врахування її потреб, зумовлює становлення в історії освіти України надійної системи виховання.

За В. Краєвським, методологія педагогічної науки є системою знань про її структуру, принципи, підходи і способи набуття цих знань, системою відповідної діяльності й обґрунтування програм, логіки, методів і оцінки якості дослідницької роботи [10, с. 13]. Тому така система знань, а також система діяльності здобувача цих знань, певне співвідношення між дійсністю та її відображенням в педагогіці є предметом цієї методології, істотні зміни в якій відбуваються з кінця ХХ ст. Якщо єдина поширена у радянський період марксистсько-ленінська філософія зобов'язувала організовувати ідеологізований авторитарний педагогічний процес, своєрідний для тогочасних соціально-економічних умов, то формування нової освітньої методології характеризується такими особливостями, як поглиблення процесів глобалізації, інтеграції, урізноманітнення форм здобування освіти, акцент на творчій діяльності, інноваційних технологіях тощо. Адже сучасна методологія педагогіки в умовах плюралістичного суспільства аналізує різні напрями осмислення дійсності, хоч пріоритет надається турботі про розвиток особистості, її життєве самовизначення, самореалізацію, відповідно до національних цінностей і в контексті ідеї інтеграції України в європейський простір.

Трансформація системи цінностей є центральним питанням обґрунтування й аналізу усіх підходів у системі виховання (що передбачають не лише дотримання вимог гуманізму, а й забезпечення демократизації, орієнтації на національні цінності). Зміни в системі цінностей, перехід до інших ідеалів у вихованні ведуть до моральних переорієнтацій соціуму та кожної особистості зокрема, до істотних змін у суспільстві.

Вибір ціннісних орієнтацій, що супроводжує кожну людину (в її прагненні до прогресу, гармонії, самореалізації та самовизначення в житті) передбачає “сформованість у свідомості вихованців намірів і вмінь безконфліктного життя у суспільстві, поваги до прав і свобод кожної особи”. Звідси бере початок педагогіка толерантності, що сприяє формуванню “соціальної комунікації – уміння входити у групову взаємодію, добре володіти мовним, культурним словником суспільства” [11, с. 21]. Як справедливо зауважує О. Савченко, “сучасне розуміння гуманістичних цінностей освіти спирається на антропологічні й соціокультурні координати”.

адже людина – не засіб, а мета, і педагогічна реалізація таких цінностей передбачає належне оцінювання “природної основи людини” та “підвищення загальної культури особистості, прилучення до національних і загальнолюдських цінностей, а це вимагає посилення культурологічної спрямованості освіти” [11, с. 21].

У контексті гуманізації українського суспільства становлення світогляду підростаючого покоління будується також на основі визначення чітких стратегічних орієнтирів. Із педагогічного погляду цінними є питання морального перетворення людини і глибинних внутрішніх трансформаційних процесів, які відбуваються в особі внаслідок свідомої ціннісної орієнтації та вибору відповідних мотиваційних пріоритетів. Надання переваги духовним орієнтирам особистості, визнання пріоритетними цінностей, які складають основу її моральних чеснот і законів доброти та милосердя, повернення до духовного коріння народу на засадах гуманізму ставлять у центрі уваги порядну людину, про що говорив М. Шлемкевич. Адже духовна культура людини проявляється у її взаєминах з іншими людьми, здатності розуміти іншу людину, поважати, любити її, а також у ставленні до родини, нації, громади. Традиції народу стають джерелом духовності людини, її виховного ідеалу, чинником передачі його духовних надбань.

Основу гуманізму в суспільстві закладає релігійне виховання, яке допомагає прийняттю молодими людьми орієнтації на ідеали добра як найвищі цінності, становленню християнського світогляду (а не виявлення конфесійних особливостей). Структурним елементом світогляду, що є також основою життєдіяльності людини, є віра. Релігійна віра виявляє потребу в реалізації прихованої у людині можливості здійснити те, що здається нездійсненним. Віра надихає людину, підіймає над обставинами: “автентично віруючих людей віра зовсім не є чимось доданим до їхньої, природним чином конституйованої екзистенції. Вона освітлює й осяває найбільш вражаючі акти героїзму великих святих, так само як і непримітні щоденні дії якоїсь матері сімейства чи якогось бідного селянина... Жива релігійна душа сповнена свідомістю того, що пізнати Бога неможливо. Тому вона й шукає найбільше неокреслених, неувяжних символів: – всевідчутости, всюдиприсутности і т.п.” [14, с. 99].

Опора на віру у підходах до виховання передбачає уявлення про важкий шлях через сумніви, пошуки, боротьбу в душі і випробування до стійких переконань, непохитних ідеалів, міцного світогляду і духовного зростання. Водночас духовний досвід має велике значення у залученні до віри (до Богослужіння, участі у релігійних ритуалах). Нагромадження в людині досвіду моральних учинків забезпечується найперше її працею (за К. Ушинським), шляхом до саморозвитку, засобом удосконалення світу, виявленням співчуття, милосердя, любові, служінням ближньому, родині, народові (благородною діяльністю) і практичне розширення духовного світу означає напружене усвідомлення ціннісних орієнтацій, щораз глибше проникнення у зміст моральних цінностей. Це визначається важливістю ідеалістично-християнського підходу в організації виховання молоді, а духовність є головною особливістю виховання, забезпечення педагогом атмосфери, коли людина поводить себе морально не через страх бути покараною.

Найпершим завданням педагога є створення такого середовища, яке б стимулювало ставати кращим – не лінуватися, самореалізуватися, не марнувати часу. Вся атмосфера життя людини повинна бути високоморальною. Неприпустимо, щоб чесна людина почувала себе “білою вороною”. “Педагогічна мораль, – наголошує Г. Васянович, – виконує й ціннісно-орієнтовану функцію, утворюючи своєрідну ієрархію цінностей, єдиний вимір, з допомогою якого людина оцінює події, явища, поведінку людей із погляду сенсу людського життя” [3, с. 39].

Гуманізація свідомості українця означає також гуманізацію взаєностосунків між людьми, врахування їх індивідуальних особливостей, відповідного рівня самореалізації. Якщо усвідомлення сутності гуманізму пов'язане з любов'ю до добра в кожній людині, то важливо володіти моральними якостями, що допомагали б їй у виявленні християнських чеснот, віднайти добрі наміри в людині, відкрити їх і створити умови для їх удосконалення, допомогти нарощувати в людині доброту. Це потребує здатності співчувати, терпеливості, знаходити вдячні слова,

висловлювати теплі побажання, розуміти людину, справедливо оцінити її вчинки та повірити в те, що вона зуміє стати кращою.

Отже, методологічні засади становлення світогляду українців, виявлені у творчості М. Шлемкевича, дозволяють визначити пріоритети у ставленні до людини, її природи, осмислити співжиття зі світом, іншими людьми та Богом, а також визначити чинники успішного виховання молоді. З усвідомленням значущості ідеалів, що подає нам християнство, пов'язані християнські цінності. Чинниками успішної підготовки педагога нами є орієнтація на гуманізацію свідомості людини, становлення національної самосвідомості, етнопедagogічний аспект цього становлення, праця, духовне вправлення, що забезпечують власний досвід формування ціннісних орієнтацій, моральні стосунки, взаємини молодих людей, атмосфера життєдіяльності, забезпечення процесів саморозвитку, миролюбність тощо. Міра впливу названих чинників на морально-етичний вибір людини залежить від глибини її віри у визначені ідеали.

Перспективами дослідження є виявлення практичних аспектів морального становлення людини (шляхів розвитку її духовної сфери) у творчому доробку М. Шлемкевича.

Список використаних джерел

1. Артюх В. Про деякі історіософські ідеї в філософській публіцистиці Миколи Шлемкевича: спроба екзистенціальної інтерпретації / Віталій Артюх // Філологічні трактати. – 2009. – Том 1. – № 3 – 4. – С. 5–14.
2. Берко П.Г. Світоглядні позиції Миколи Шлемкевича крізь призму антропологічної установки / П. Г. Берко, М.М. Дзера // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнології імені С.З.Гжицького. – 2016. – Т. 18. №2 (69). – С.238–245.
3. Васянович Г. П. Педагогічна етика / Григорій Петрович Васянович. – Львів : Норма, 2005. – 343 с.
4. Гофрон А. Філософські засади сучасних європейських освітніх концепцій : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.10 “Філософія освіти” / Анджей Гофрон. – Київ : Інститут вищої освіти АПН України, 2005. – 32 с.
5. Грабовський С. Дослідник української душі / Сергій Грабовський// Історичний календар. – Київ,1998. – С. 42 – 43.
6. Долголенко И. А. Образование в контексте ценностных ориентаций (социально-философский аспект) : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії” / Ирина Анатольевна Долголенко. – Одесса : Южноукраинский гос. педагогический ун-т им. К.Д. Ушинского, 2007. – 167 с.
7. Добронравова І. Філософія та методологія науки / Ірина Добронравова, Лідія Сидоренко. – Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2008. – 223 с.
8. Зязюн І. А. Культура і культурна політика / Іван Андрійович Зязюн // Рідна школа. – 1994. – № 12. – С. 27–32.
9. Конох М. С. Формування нової філософії освіти в Україні : соціально-філософський аналіз / Микола Семенович Конох. – Київ : Вища школа, 2001. – 223 с.
10. Краевский В. В. Методология педагогики: прошлое и настоящее / Володар Викторович Краевский // Педагогика. – 2002. – № 1. – С. 3–10.
11. Савченко О. Цілі й цінності реформування сучасної школи / Олександра Савченко // Шлях освіти. – 1996. – № 1. – С. 20–23.
12. Савчин М. Духовний потенціал людини (навчальне видання) : монографія / Мирослав Савчин. – Вид. 2-е, пер., доп. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 508 с.
13. Троїцька Т. С. Українська філософська антропологія як теоретико-методологічна основа професійної підготовки педагога : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.10 “Філософія освіти” / Тамара Серафимівна Троїцька. – Київ : Інститут вищої освіти АПН України, 2007. – 395 арк.

14. Шлемкевич М. Загублена українська людина / Микола Шлемкевич. – Київ : МП Фенікс, 1992. – 168 с. – (Наукове видання; передмова Вікторії Храмової).

Real changes in society, which are primarily related to the change in human consciousness, require rethinking of the peculiarities of one's life together with the world, with other people, with God, and make us take into account the possibilities of deep assimilation of the spiritual heritage of the people, respectful attitude to its cultural achievements. In this connection, it is important to know the views of Mykola Shlemkevych (1894 – 1966), a bright representative of the Ukrainian diaspora, whose life as well as cultural and educational activities are connected with the main tendencies of Ukrainian Galician pedagogy of the twentieth century.

If the outlook (as defined by I. Ziaziun) is a unity of the world outlook and a person's self-awareness, then the formation of a holistic outlook means such an orientation towards a person which needs to change the existing educational strategy and reform the education system, which involves an emphasis on moral values. In addition, the emergence of the outlook of young people means the recognition of the absolute moral values (in traditional Christian sense they are treated as pure and untouchable). This determines the importance of the idealistic Christian approach in choosing a strategy for the education of the Ukrainian youth. At the same time, the formation of a new educational methodology ensures the expansion of the inner world of man, growth of his spiritual wealth, which leads to significant changes in the consciousness of each personality (this refers to the ability to sympathize, find grateful words, understand). Reliance on faith, which is a structural element of the world outlook, for M. Schlemkevych meant a difficult path through doubt, quest, struggle in the soul to persistent beliefs, unshakable ideals, a firm outlook and spiritual growth.

At the same time, in the works of M. Shmelkevych, the methodological basis for the formation of a worldview of a Ukrainian young person has a decent person with his/her moral priorities at the centre of attention. It allows us to determine the factors of successful young people education– orientation towards humanization of human consciousness, development of ethno-cultural identity, labour, one's own experience of value orientations formation, moral relations, high spiritual atmosphere, etc. The degree of the influence of these factors on the moral and ethical choice of a person depends on the depth of his/her belief in certain ideals.

Key words: methodology, orientations, values, world outlook, formation, system of education.